

Οι αγώνες των βιομηχανικών εργατών της μεταπολίτευσης

Πώς οι αγώνες πάγωσαν την τσιμινιέρα,
αλλά το αστικό κράτος έσβησε τις υψικαμίνους

γράφει η ΓΕΩΡΓΙΑ ΔΟΥΚΟΥΡΗ*

Τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια οι βιομηχανικοί εργάτες είναι η πρωτοπορία στον αγώνα της εργατικής τάξης, για πρώτη φορά στην εργατική ιστορία της χώρας. Πολύμηνοι αγώνες οργανώνονται μέσα από τη μορφή εργοστασιακών επιτροπών που κατάφεραν να αμφισβητήσουν τον κρατικό συνδικαλισμό, αποκαλύπτοντας τη γύμνια της ΓΣΕΕ, αλλά και την αδυναμία των παραδοσιακών εκπροσώπων της εργατιάς να τους εκπροσωπήσουν. Κύρια, όμως, κατάφεραν να προκαλέσουν τον φόβο και την οργή του κεφαλαίου που καταφεύγει σε ακρότητες για την πειθαρχία του εργάτη. Εξάλλου, μέσα σε μια φάση γενικευμένης κεφαλαιακής αναδιάρθρωσης, οι εγχώριοι κεφαλαιοκράτες αναζητούν διέξοδο στις επενδυτικές ευκαιρίες που προσφέρει η προοπτική της ένταξης στην ΕΟΚ, αλλά και η κεντροαριστερή πολιτική του ΠΑΣΟΚ που τους απαλλάσσει από το βάρος των «προβληματικών επιχειρήσεων», αλλά και που κατευθύνει τις διεκδικήσεις στη λογική της «εργατικής συμμετοχής».

j * Υπ. διδάκτορας, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Εισαγωγικά για το μεταπολιτευτικό κράτος και τις αφηγήσεις του

Το άρθρο αποτελεί ένα εγχείρημα αναστοχαστικής πραγμάτευσης επικρατούσων αφηγήσεων, αυτών που έχουν τη δυναμική να επιβάλλονται και να αναπαράγονται ως πραγματικότητα. Ανατρέχοντας κανείς στα πρώτα χρόνια της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, απαντά αφηγήματα όπως «εκδημοκρατισμός» και «αλλαγή». Η ουσία του προβλήματος των αφηγήσεων αυτών, αλλά και της κριτικής τους, είναι ότι αντιμετωπίζουν το υποκείμενο ως πολιτικό ον, παραγνρίζοντας τις αντιφάσεις των κοινωνικών σχέσεων, όπως αναπτύσσονται στην παραγωγή και την κεφαλαιακή κυκλοφορία. Αν όμως εξετάσει κανείς τη μεταπολιτευτική περίοδο με βάση αυτές τις αντιφάσεις, τότε δεν αναδεικνύεται ως πρωτεύον το ζήτημα της πολιτειακής αλλαγής, αλλά η σχέση πολιτικής κοινωνίας και κοινωνίας των ιδιωτών (Μαρξ, 1978). Έτσι, η Γ' Ελληνική Δημοκρατία ορίζεται ως αστική, και μάλιστα σε περίοδο αναδιάρθρωσης του κεφαλαίου και της μετατόπισης του στη μεγιστοποίηση των όρων παραγωγής υπεραξίας.

Η εμπειρία των πρώτων μεταπολιτευτικών ετών αφήνει πολύτιμη παρακαταθήκη, καθώς είναι η χρονική στιγμή που το κεφάλαιο και οι υπερασπιστές του έρχονται σε ευθεία σύγκρουση με το προλεταριάτο που δίνει πάλι ενάντια στον εγγενή εκμεταλλευτικό χαρακτήρα του καπιταλιστικού συστήματος, ενώ τόπος της σύγκρουσης είναι το εργοστάσιο. Ταυτόχρονα, τα χαρακτηριστικά του επίσημου συνδικαλισμού δημιουργούν θεσμικό αλλά και πρακτικό κενό, το οποίο καλύπτει ο εργοστασιακός συνδικαλισμός, όπως αυτός οργανώνεται στο κίνημα των εργοστασιακών επιτροπών/σωματείων. Η πορεία του εργοστασιακού κινήματος της περιόδου δεν αποτελεί μόνο μια εύγλωττη ιστορία της ταξικής πάλης, αλλά και μια εναλλακτική αφήγηση για τη βιομηχανική ιστορία της χώρας και της ιταμής κατάληξής της, τόσο μέσα από την πορεία της καταστο-

λής του, όσο και μέσα από την πολιτική της «εργατικής συμμετοχής» του ΠΑΣΟΚ.

Ο εκδημοκρατισμός του συνδικαλισμού κατά τις επιταγές του κεφαλαίου

Η Γ' Ελληνική Δημοκρατία δεν οδηγήθηκε στη μεταπολιτευτική πολιτειακή αλλαγή με κοινωνικούς όρους, αλλά με συμφωνία πολιτικών και διεθνών δυνάμεων που έθεσαν τα δεδομένα της αποκατάστασης της αστικής δημοκρατίας. Αυτή, ωστόσο, δεν μπορούσε να επαναλάβει τον πρότερο «κακεκτικό» της χαρακτήρα (Νικολακόπουλος, 2009), αλλά έπρεπε να φέρει χαρακτηριστικά ουσιώδους δημοκρατίας. Μέσα σε ένα κλίμα ευρωπαϊκής ριζοσπαστικοποίησης και εκδημοκρατισμού, η ελλαδική περίπτωση ακολούθησε τον δρόμο των αστικών δημοκρατιών και επιχείρησε να υπαρπάξει τη συναίνεση διά των ιδεοτυπικών χαρακτηριστικών τους: εκλογές, πολιτικός πλουραλισμός, κομματική πολυφωνία, συμμετοχή σε δημοψήφισμα, αστικό και φιλελεύθερο σύνταγμα. Στο ίδιο πλαίσιο ο «ριζοσπαστικός φιλελευθερισμός» του Κωνσταντίνου Καρμανλή επεδίωκε εν γένει έναν αστικό εκσυγχρονισμό, ένα εγχείρημα εξορθολογικοποίησης και διαιμορφωσης ενός δυτικού ήθους.

Ο εκδημοκρατισμός, παράλληλα, αποτελούσε πάγιο αίτημα του εργατικού κινήματος. Το μετεμφυλιακό κράτος και παρακράτος επιχειρούσαν να επιβάλουν θεσμικούς συσχετισμούς που θα απέκλειαν την κομμουνιστική εκπροσώπηση των εργατών (Κουζής, 2007). Δεν μπορεί κανείς να παραλείψει να αναφέρει τη χειραγώγηση των εσωτερικών συνδικαλιστικών διαδικασιών, κύρια από τους Αμερικάνους που στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου επέβαλαν την άλωση της ΓΣΕΕ από δεξιές παρατάξεις, υπέταξαν τον συνδικαλισμό στο Μακρηθοδωρισμό για πάνω από μια εικοσαετία, τόσο με παρασκηνιακές διεργασίες, όσο και με συμφωνίες και εμπλοκές οργανισμών, όπως της Διεθνούς Συνομοσπονδίας των

Ελεύθερων Εργατικών Συνδικάτων (Κουκουλάς, 1984). Κατά τη διάρκεια της χούντας πέραν της φυσικής εξόντωσης και της ανηλεούς καταδίωξης των συνδικαλιστών, νομοθετικές μεθοδεύσεις και δικαστικοί διορισμοί είχαν μεριμνήσει για την εκκαθάριση των οργανώσεων από τους αριστερούς και κεντρώους –που οργανώθηκαν σε καθεστώς παρανομίας–, αλλά και για τη δημιουργία πλήθους σωματείων-σφραγίδων μέσα από τον Οργανισμό Διαχείρισης Ειδικών Πόρων Εργασιακών Σωματείων (ΟΔΕΠΕΣ), τον οποίο διατηρεί η κυβέρνηση της ΝΔ (Κατσορίδας, 2008). Μεταπολιτευτικά ο αστικός φιλελευθερισμός διακηρύσσει τη ρήξη με τα παραπάνω στο όνομα μιας τυπικής δυτικής δημοκρατίας, η ουσία της οποίας όμως δεν φαίνεται να διαφοροποιείται σε σχέση με την εκπροσώπηση της μισθωτής εργασίας.

Αναφορικά με τις τυπικές ελευθερίες, ενώ το Σύνταγμα του 1975 κρίνεται ως φιλελεύθερο, ωστόσο ελάχιστα θυμούνται ή αναφέρονται στις συνδικαλιστικές ανελευθερίες που οδήγησαν το σύνολο της αντιπολίτευσης να αποχωρήσει κατά τη διάρκεια της ψηφοφορίας. Ακόμα πιο σαθρό είναι το αστικό αφήγημα περί συνδικαλιστικής ελευθερίας, αν αναλογιστεί κανείς ότι μια σειρά από νόμους περιόρισαν την αποχουντοποίηση μόνο στις δευτεροβάθμιες οργανώσεις και θεωρητικά στη ΓΣΕΕ, καθώς πρακτικά οι συνδικαλιστές της χούντας μπορούσαν ακόμα να μετέχουν μέσα από τις αρχαιρεσίες μικρότερων οργανώσεων. Το επιχείρημα ότι επιτράπηκε η λειτουργία σωματείων της προχουντικής Συνομοσπονδίας (Ν. 675/74) είναι έωλο, καθώς σε αυτά δεν υπήρχε γνήσια εκπροσώπηση. Η νομοθετική εργατική πολιτική διασφάλιζε προκλητικές εμπλοκές δικαστικών στις διοικήσεις των σωματείων, φυλάκιση στους αναπάνκτους συνδικαλιστές, λόγο στον υπουργό Εργασίας στις αρχαιρεσίες, ενώ προέβλεπε χρονικούς περιορισμούς που δεν επέτρεπαν να ανασυγκροτηθεί η κυνηγημένη αριστερή εργατική τάξη, αποκλείοντάς την ουσιαστικά από τη δευτεροβάθμια εκπροσώπηση.

Παράλληλα, ιδιαίτερη σημασία έχει η διατήρηση του Ν. 3239/1955 που δεν επέτρεπε στην ουσία μια γνήσια συλλογική διαπραγμάτευση, αλλά επίλυση διαφορών με το Υπουργείο Εργασίας να έχει τον τελικό λόγο στη Συλλογική Σύμβαση Εργασίας ή και στη διαιτησία (σημειώνεται ότι διατηρείται και από το ΠΑΣΟΚ τη δεκαετία του 1980). Ωστόσο, κορωνίδα της φιλοκεφαλαιακής εργατικής πολιτικής της ΝΔ υπήρξε αδιαμφισβήτητα ο Ν. 330/1976, ο οποίος νομιμοποίησε τα lock out και τους απεργοσπαστικούς μηχανισμούς, απαγόρευσε τις «αδέσποτες» απεργίες και τις απεργίες αλληλεγγύης, ενώ η κήρυξη απεργίας εν γένει καθίστατο σχεδόν αδύνατη με το ασφυκτικό πλαίσιο που έθετε, ιδίως η αναφορά σε «νόμιμα» συστημένα σωματεία (άρθρα 2, 4, 33, 34, 35, 36). Επιπλέον, κάθε τυχόν παράβαση επέσειε ποινή φυλάκισης ή/και χρηματικό πρόστιμο (άρθρα 41 & 42). Τονίζεται ότι στην ίδια λογική λειτουργήσε ο Ν. 643/1977 που είχε τις ίδιες προβλέψεις για το δημόσιο, ενώ ο Ν. 410/1976 προέβλεπε ότι οι απεργοί δεν είχαν καμία προστασία ενάντια στην καταστολή, ενώ αντίθετα ο Ν. 495/1976 διασφάλιζε την «*αρτιότερη φύλαξη των φυλάκων της δημοκρατίας*» (αναφέρεται σε Μπελαντής, 1995). Επίσης, στο ίδιο πλαίσιο χρησιμοποιήθηκαν το νομοσχέδιο «*περί κατάστασης πολιορκίας*» (19/3/1977), ο Ν. 774/1978 «*περί καταστολής της τρομοκρατίας και προστασίας του Δημοκρατικού Πολιτεύματος*», ακόμα και ο Ν. 4000 περί τεντιμποϊσμού που χρησιμοποιήθηκε εναντίον αγροτών σε δίκη το Μάιο 1979! Αυτό το νομοθετικό πλαίσιο υποστήριξε η ηγεσία της ΓΣΕΕ, ενώ όποια «παρέκκλιση» σκληρής καταστολής αποτελούσε κατ' αυτούς απλώς καταστρατήγηση των νόμων από την εργοδοσία. Ο ΣΕΒ, μετά τις κατηγορίες για «σοσιαλμανία» του Καραμανλή, χαιρέτησε θερμά τις νομοθετικές αυτές εφαρμογές και ιδίως τον Ν. 330.

Ο αποκαλούμενος «αντι-330», Ν. 1264/1982 του ΠΑΣΟΚ αποτελεί προσπάθεια για συνδικαλιστική ελευθερία, εντούτοις δεν παύει να εκφράζει μια αστική διαχείριση των διεκδικήσεων.

Ενδεικτικά, ο νόμος δεν επαναλαμβάνει τον ποινικό κολασμό του Ν. 330, όμως εντάσσει την παράνομη απεργία στον κοινό ποινικό κώδικα. Ακόμα και η απλή αναλογική, ενώ συνδέεται αξιακά με τον εκδημοκρατισμό του εργατικού συνδικαλισμού, εντούτοις κατέληξε στρατηγική και εργαλειακή επιλογή για την ενίσχυση της ΠΑΣΚΕ. Ακόμα πιο εύγλωττος είναι ο Ν. 1365/1983 που καθιέρωσε στην ουσία απαγορευτικές τις απεργίες στις επιχειρήσεις δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφέλειας, στο όνομα του προγράμματος «κοινωνικοποίησης» (άρθρο 4), στο οποίο θα επιστρέψουμε στη συνέχεια. Ενώ, λοιπόν, το ΠΑΣΟΚ διακήρυτε ένα πρόγραμμα υπέρ ενός ταξικού συνδικαλιστικού κινήματος και ενώ κατήργησε πολλά νομοθετήματα εξόφθαλμα υπέρ της εργοδοσίας, εντούτοις εν γένει η πολιτική του στόχευσε στην ενσωμάτωση των εργατικών διεκδικήσεων στο κράτος.

Η εκπροσώπηση των μισθωτών και οι μεταπολιτευτικοί πολιτικοί συσχετισμοί

Σε συνθήκες φιλελεύθερης αστικής δημοκρατίας, ο επιφανειακός εκδημοκρατισμός οδηγεί τις συνδικαλιστικές παρατάξεις σε έναν ανηλεή ανταγωνισμό εξουσίας. Η ΝΔ καταφέρνει μέχρι το 1981 να κυριαρχήσει στις διοικήσεις της ΓΣΕΕ, ιδίως μέσα από τη διπλή εκπροσώπηση (καταργήθηκε το 1982), αλλά και μέσα από δύο πολιτικές: την προσέγγιση του Κέντρου αρχικά και την αναζήτηση υποστήριξης από χουντικούς και ακροδεξιούς στη συνέχεια, όπως εκφράζεται στο έκτακτο 19ο Πανελλαδικό Συνέδριο της ΓΣΕΕ (Καλαμάτα, 9-12/11/1978). Με τη γνωστή διακήρυξη του Λάσκαρη ότι «Δεν θα επιτρέψω την πάλη των τάξεων» (αναφέρεται σε Κυριακόπουλο, χ.χ.: 95-96) και με τις μεθοδεύσεις του, ο υπουργός Εργασίας είχε τον απόλυτο έλεγχο της Συνομοσπονδίας μέσα από το εγχείρημα της Ανεξάρτητης Συνδικαλιστικής Δημοκρατικής Συνεργασίας (ΑΣΔΗΣ).

Στο εγχείρημα της ΑΣΔΗΣ συμμετείχε βραχεία το ΑΕΜ (ΚΚΕ εσ.), οι δυνάμεις του οποίου δέχτηκαν για ακόμα μια φορά ισχυρή κριτική. Υπενθυμίζεται ότι το ΚΚΕ (εσωτερικού) που εκπροσώπησε το ρεύμα του ευρωκομμουνισμού, επεδίωκε μεν το διαχωρισμό του από το σοβιετικό «ξενοκίνητο» ΚΚΕ, όχι όμως και από τη λογική συμμαχιών, όπως το «πείραμα Μαρκεζίνης» του προγράμματος «φιλελευθεροποίησης» της χούντας. Αυτή η λογική συμμαχιών που ακολούθησε και μεταπολιτευτικά, του στοίχισε σε δυναμική, όχι όμως και σε λόγο ύπαρξης, καθώς συμφωνούσε ιδεολογικά με τις επιλογές του «ειρηνικού και δημοκρατικού δρόμου για το σοσιαλισμό» που υιοθετήθηκε στη Συνάντηση της Μαδρίτης το 1977.

Κύριος «εχθρός» της ΑΣΔΗΣ ήταν το ΚΚΕ, που μέσα στο πλαίσιο πρωτόγνωρης νομιμότητας επεδίωκε ρόλο συνομιλητή, αλλά και συνέχιζε τις προσπάθειες ανασυγκρότησης που είχε ξεκινήσει την επταετία, μετά από μια δεκαετία δίχως κομματικές οργανώσεις (8η Ολομέλεια της ΚΕ, 1958). Σε κλίμα βαθιάς μεταπολιτευτικής πόλωσης, η ΕΣΑΚ-Σ, επιδιώκει τόσο να διατηρήσει την εκπροσώπηση της εργατιάς στις συνειδήσεις, αλλά και να επιβιώσει στον συνδικαλιστικό διωγμό που υφίσταται. Η ΕΣΑΚ-Σ υπήρξε η μόνη παράταξη που κατέθεσε προτάσεις ουσιαστικής αναδιοργάνωσης της Συνομοσπονδίας, όπως για την οικονομική της αυτονομία μέσα από την είσπραξη συνδρομής από τα μέλη.

Το «μαρξιστικό» ΠΑΣΟΚ της περιόδου 1974-1977 διά της ΠΑΣΚΕ επεδίωκε να αμφισβητήσει την πρωτοκαθεδρία της παραδοσιακής Αριστεράς στο χώρο του συνδικαλισμού και να αναλάβει τα νήια ως πιο ριζοσπαστική συνδικαλιστική παράταξη, αξιοποιώντας επιπλέον και το κενό εκπροσώπησης του Κέντρου. Το ΠΑΣΟΚ εξάλλου μεταβαίνει ήδη από το 1978 από τη μαζική στη πολυσυλλεκτική φυσιογνωμία του και από το αίτημα «λαϊκή κυριαρχία - κοινωνική απελευθέρωση», στη «κοινωνική συμμαχία των μη προνομιούχων». Όταν το ΠΑΣΟΚ ανήλθε στην εξουσία συγκρότησε μια συγκεκρι-

ντρωτική και προσωποπαγή διακυβέρνηση, που απαιτούσε υποταγή από στελέχη και συνδικαλιστές.

Σημειώνεται ότι την πρώτη μεταπολιτευτική δεκαετία, η φιλελευθεροποίηση στον συνδικαλισμό ήταν τόσο εξόφθαλμα αλωμένη από τις επιταγές του κράτους –που με τη σειρά του εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της εργοδοσίας– που μόνο το πρώτο μεταπολιτευτικό Συνέδριο έγινε με τη συμμετοχή της αντιπολίτευσης (18ο Συνέδριο στην Καβάλα τον Απρίλιο του 1976). Χαρακτηριστικά η πρώτη διορισμένη προσωρινή διοίκηση (31 μέλη της ΔΕΚΕ, 4 μέλη της ΑΕΜ) δήλωνε: «Νεκρό κάτω από τα πλήγματα της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, της αγωνιστικής ορμής του Λαού και της παγκόσμιας κατακραυγής, φαινόταν ότι κείτονταν το τέρας της δικτατορίας», όμως «απειράχτος όμως παρέμενε ο πολυμήχανος και πολυσύνθετος μηχανισμός του».¹ Η αντιπολίτευση απείχε από το 19ο, το 20ό και το 21ο Συνέδριο, ακριβώς λόγω της μόνο κατ'έπιφαση δημοκρατικότητας και αποχουντοποίησης, καθώς

ήδη από το 18ο Συνέδριο και παρά την αναλογική, η ακροδεξιά παράταξη του Ελεύθερου Δημοκρατικού Εργατικού Κινήματος ήταν αξιωματική αντιπολίτευση στη Συνομοσπονδία, κατέχοντας 8 από τις 35 έδρες. Ευνόητα, προσπάθειες να τεθούν εργατικά θέματα από την ΕΣΑΚ-Σ όπως το ζήτημα του Ν. 330 και εν γένει των αντεργατικών νόμων και των αντι-απεργιακών μέτρων της εργοδοσίας, εξοβελίζονταν από το προεδρείο παραμένοντας στην καθορισμένη ημερήσια διάταξη (20ό Συνέδριο).

Συνακόλουθα, η βαθιά πόλωση της περιόδου υποδαυλίζει τον πολιτικό ανταγωνισμό έναντι των εργατικών διεκδικήσεων. Μεταπολιτευτικά ο επίσημος εργατικός συνδικαλισμός παραμένει υποταγμένος θεσμικά και οικονομικά σε αστικές προσαγές και σε ενδοκομματικό ανταγωνισμό που οδηγεί σε θεσμικό και εξωθεσμικό αποκλεισμό της αριστερής αντιπολίτευσης από τις αρχαιρεσίες. Δεν είναι τυχαίο ότι η ανάλυση της παραπάνω διάστασης συνδέεται με τη συζήτηση περί κορπορατισμού που ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη τη δεκαετία του 1970, επιχειρώντας να χαρτογραφήσει τις σχέσεις κράτους, κεφαλαίου και

1. 18ο Συνέδριο, *Διοικητικός Απολογισμός*, 1976, σ. 26-27.

οργανωμένης εργασίας. Αν ακολουθήσει κανείς την περίφημη διάκριση του Schmitter (1974) η ελλαδική περίπτωση, λόγω της ιταμής πορείας της εκπροσώπησης του εργατικού κινήματος, συνδέεται με τον *κρατικό κορπορατισμό* των αυταρχικών καθεστώτων. Ωστόσο, η μεταπολιτευτική εκπροσώπηση σε συνθήκες φιλελεύθερης δημοκρατίας οδήγησε σε μια πλούσια θεωρητική συζήτηση που εξετάζει τα παραπάνω με όρους *κοινωνιακού ή ολιγαρχικού πλουραλισμού, συσσωματικού, πελατειακού, αυταρχικά εξουσιοδοτημένου, εξαρθρωμένου κορπορατισμού* (για τη θεωρητική συζήτηση βλ. Τσακίρης, 2006: 234-235, υποσημείωση 43). Όμως, μια μαρξιστική κριτική ερμηνεύει τον κορπορατισμό ως πολιτική δομή του ανεπτυγμένου καπιταλισμού που ενσωματώνει την οργανωμένη εργατική διεκδίκηση σε ένα σύστημα εκπροσώπησης και συνεργασίας, όπου κυριαρχούν όροι πολιτικού διαλόγου και αμοιβαίας συνεργατικής αλληλοδράσης, μιας ταξικής συνεργασίας (Panitch, 1977). Αυτό το *ευρετικό* εργαλείο μπορεί να εντάξει την ελλαδική περίπτωση σε μια σειρά αντίστοιχων περιπτώσεων των δυτικών κρατών της περιόδου, όπου κρατικές πολιτικές και θεσμικά μέτρα εμπόδισαν την εργατική τάξη να συνεχίσει τους αγώνες της, κύρια στον χώρο του εργοστασίου (στο ίδιο).

Ο χαρακτήρας της ελληνικής βιομηχανίας και η μετατόπιση του κεφαλαίου τη δεκαετία του 1970

Η καταστροφή των παραγωγικών πόρων και δυνάμεων από τους πολέμους, η αυταρχική διαχείριση της εργατικής διεκδίκησης, αλλά κύρια το γεγονός ότι η ελληνική βιομηχανία, ήδη από τα πρώτα της χρόνια, είχε βασιστεί στην ελαστικότητα της προσφοράς εργασίας, συνέβαλαν στην ιταμή πορεία της ιστορίας της ελληνικής βιομηχανίας. Η Ελλάδα σαφέστατα δεν μπορεί να συγκριθεί με την καπιταλιστική ανάπτυξη των δυτικών κρατών, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι

δεν μετέχει στον καπιταλιστικό ανταγωνισμό. Επίσης, τα αφηγήματα που συνδέουν αυτήν την παράμετρο με μια αντίστοιχη υστέρηση σε επίπεδο ταξικής συνείδησης, ή αδύναμης κοινωνίας πολιτών, αντιμετωπίζοντας το εργατικό κίνημα ως ομάδα πίεσης, δεν δύνανται να ερμηνεύσουν τον ανταγωνισμό του κεφαλαίου και τους αγώνες ανάμεσα στους καπιταλιστές και στην εργατική τάξη (Σεφεριάδης, 1995).

Το βιομηχανικό προλεταριάτο της χώρας από τη στιγμή της εμφάνισής του, ήταν ανειδίκευτο, χαμηλά αμειβόμενο, με χαμηλό βιοτικό επίπεδο και άθλιες συνθήκες εργασίας. Η εσωτερική μετανάστευση όπου υπήρχε εργασία αποτέλεσε τη μήτρα της βιομηχανικής απασχόλησης, συμβάλλοντας στην ανειδίκευτη εργασία και διατηρώντας τους μισθούς χαμηλά και, σε περιπτώσεις, κάτω από το ζωτικό ελάχιστο. Αυτή τη συνθήκη εκμεταλλεύονται περιπτώσεις πατερναλιστικού καπιταλισμού, όπου ολόκληρες πολιτείες δημιουργούνται για να ενσωματώσουν τον κινητικό και ανειδίκευτο εργάτη και μετανάστη. Εσωτερικοί κανονισμοί και φύλαξη ηγεμονεύουν τη ζωή του εργάτη, ο οποίος εργάζεται, καταναλώνει, ζει μέσα στις εργατικές αυτές πολιτείες, όπως στις εργατικές πολυκατοικίες του Λαυρίου (Καρέλας, Κλωστοϋφαντουργίες Αιγαίου) ή στη ΛΑΡΚΟ (Πετράκη, x.x.: 32).

Εξάλλου, τη δεκαετία του 1950, όραμα του Κωνσταντίνου Καραμανλή και της ΕΡΕ ήταν η ταχεία οικονομική ανάπτυξη και τα κίνητρα στο ιδιωτικό κεφάλαιο, που μεταφράστηκε σε μια ταχύτατη συσσωρευση κεφαλαίου και συμπίεση των μισθών στα όρια της επιβίωσης, με συνεχή αφαίρεση δικαιωμάτων, σε βαθμό που οδηγούν τον Γ. Κουκουλέ να αποδώσει χαρακτηριστικά «αποικιακής εκμετάλλευσης» του εργάτη (1984: 97). Η στροφή στη βιομηχανική εργασία συνεχίστηκε κατά τη δεκαετία του 1960, όταν το κεφάλαιο στρέφεται πέραν της βιομηχανίας της ναυτιλίας, της κατασκευής και της βιομηχανίας καταναλωτικών αγαθών, στη βαριά βιομηχανία, ιδίως στο χώρο των ηλεκτρικών συσκευών,

με τη συνακόλουθη διεύρυνση της προληταριοποίησης μέσα από την επέκταση της μισθωτής εργασίας, διατηρώντας όμως τους προκλητικούς όρους.

Σχετικά με ένα άλλο αφήγημα που αναφέρεται στο «οικονομικό θαύμα της χούντας» και που αναπαράγεται τα τελευταία χρόνια, είμαστε υποχρεωμένοι να τονίσουμε ότι η «ανάπτυξη» επετεύχθη διά της υποφορολόγησης των επιχειρήσεων, ενώ δόθηκαν μια σειρά από πιστωτικά προνόμια και φορολογικές απαλλαγές για τα επενδυτικά βιομηχανικά δάνεια για ξένες επενδύσεις και κεφάλαια, που έβρισκαν εξαιρετικά θελκτική την επένδυση σε μια χώρα που απαγορεύονται οι απεργίες (βλ. αναλυτικά Πουλάκης, 2017). Επακόλουθα, μεταπολιτευτικά το κεφάλαιο και οι οργανώσεις του, όπως ο ΣΕΒ, θεωρήθηκαν στήριγμα της δικτατορίας, όπως και η διοίκηση της Γενικής Ομοσπονδίας Επαγγελματιών και Βιοτεχνών Ελλάδος που παρέμεινε η ίδια που ήταν επί επταετίας μέχρι το 1984. Ενδεικτικά και εστιάζοντας στο μεγάλο κεφάλαιο, αξίζει κανείς να αναφέρει ότι ο Μποδοσάκης εξασφαλίζει μια σειρά από οφέλη με την άδεια της χούντας, όπως το να μπαζώνει με τοξικά απόβλητα τη θάλασσα δημιουργώντας τους απαραίτητους δρόμους για την κυκλοφορία μεταλλευμάτων της ΛΑΡΚΟ. Το Συγκρότημα Ανδρεάδη επεκτείνεται συνεχώς κατά την επταετία, όταν και ιδρύει τα Ναυπηγεία Ελευσίνας, ενώ απαλλοτριώνει χιλιάδες στρέμματα στα Μέγαρα για την εταιρεία Στραν με σκοπό να στεγάσει τα διυλιστήρια. Τα εγχώρια και διεθνή μονοπώλια Πάππας, Νιάρχος, Λάτσης έβρισκαν πρόσφορη την υποστήριξη του καθεστώτος, ιδίως με την ελευθερία στις εξαγωγές αλλά και το φθινό εργατικό δυναμικό (στο ίδιο). Αυτά ήταν τα δεδομένα που συνέβαλαν στο να συμπεριληφθεί η Ελλάδα στη λίστα με τις χώρες με τη μεγαλύτερη βιομηχανική ανάπτυξη κατά ΟΟΣΑ στο διάστημα 1961-1973.

Ωστόσο, συνυπολογίζοντας στα παραπάνω την επεκτατική νομισματική πολιτική του καθεστώτος, η χώρα αναπόφευκτα δεν είχε καμία θωράκιση έναντι

των διεθνών κλυδωνισμών που έπονταν της κατάρρευσης του Bretton Woods, αλλά και της πετρελαικής κρίσης του 1973 μετά τον πόλεμο του Yom Kippur. Ακολούθησε μεγάλη άνοδος τιμών κατά 40-45% και ύφεση κατά 6,4% το 1974, στην οποία συνέβαλε και η υποχώρηση της κατασκευαστικής δραστηριότητας που είχε συντελέσει στη βιομηχανική ανάπτυξη των δύο προηγούμενων δεκαετιών. Επιπλέον, η αυξανόμενη κατάρρευση δασμών στις εισαγωγές, λόγω της Συμφωνίας Σύνδεσης με την ΕΟΚ, επέφερε πλήγμα στην εσωτερική παραγωγή. Τα παραπάνω σήμαιναν για τον εργαζόμενο σημαντική ανατίμηση σε είδη πρώτης ανάγκης και άρα μείωση του πραγματικού μισθού, συνθήκη που διατηρήθηκε στα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια με μέσο όρο ανοδικής πορείας του πληθωρισμού 17,5% μέχρι το 1980.

Παράλληλα, σημειώνεται αύξηση της μισθωτής εργασίας, τόσο λόγω των αλιννοστίσεων, όσο και λόγω της αύξησης της συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, αλλά και της έντασης της κινητικότητας της εσωτερικής μετανάστευσης, δίχως να μπορεί να συγκριθεί με τα αντίστοιχα ποσοστά του δυτικού καπιταλισμού. Ταυτόχρονα, όμως, η δευτερογενής παραγωγή εισέρχεται σε φάση επιβράδυνσης από το 1974 έως το 1980 για να περάσει από το 1981 και μετά σε φάση στασιμότητας (Ιορδάνογλου, 2008: 176). Η καθοδική πορεία της βιομηχανικής ανάπτυξης της χώρας οφείλεται τόσο σε εσωτερικές όσο και σε διεθνείς αιτίες, αλλά κυρίως εντάσσεται στη συζήτηση σχετικά με την κρίση του μονοπωλιακού κεφαλαίου, όπως αυτή συντελείται τη δεκαετία του 1970 (Harvey, 2015:228).

Πίνακας 1		
	Βιομηχανίες	Απασχολούμενοι
1978	128.988	671.496
1984	144.742	698.650

Πηγή: ΕΣΥΕ (παράτιθεται στο Γ. Καραμπελιάς [1989: 132]).

Ωστόσο, το έλλειμμα της συνολικής ενεργούς ζήτησης δημιουργεί εμπόδια στη συσσώρευση του κεφαλαίου –και η αγοραστική δύναμη της εργατικής τάξης είναι σημαντικό της στοιχείο– ως μόλιμος όρος αναπαραγωγής του (Μαρξ, 1978: 592-593). Εξάλλου, «το χρήμα που προκαταβάλλεται [...] στον εργάτη είναι απλώς μεταβλημένη ισοδύναμη μορφή ενός μέρους της εμπορευματικής αξίας που έχει παραγάγει ο ίδιος ο εργάτης» (Μαρξ, 1979: 69). Συνακόλουθα, η εισοδηματική πολιτική του Κ. Καραμανλή κινείται στρατηγικά επιδιώκοντας την ομαλότητα. Έτσι, το διάστημα 1975-1978 οι ονομαστικές αυξήσεις για πολλούς κρίνονται γενναιόδωρες με ετήσιες αυξήσεις στις αποδοχές των βιομηχανικών εργατών κατά 23% σε ονομαστικούς και 8,6% σε πραγματικούς μισθούς (Ιορδάνογλου, 2008: 252-253, 492). Αν εξετάσει όμως κανείς τους δείκτες σε βάθος χρόνου, οι πληθωριστικές πιέσεις αποσοβούν τις ονομαστικές αυξήσεις, ιδίως μετά το δεύτερο πετρελαϊκό σοκ που ακολούθησε τα γεγονότα στο Ιράν. Παρά το αφήγημα περί ονομαστικών και πραγματικών μισθολογικών αυξήσεων του εγχώριου βιομηχανικού εργάτη, αυτός παρέμενε ως ο χαμηλότερα αμειβόμενος εργάτης ανάμεσα σε 16 χώρες της Ευρώπης, σε έρευνα του Γερμανικού Ινστιτούτου Οικονομίας το 1979 (δημοσιεύτηκε στον *Ριζοσπάστη*), με μέσο υφιαίο κόστος 6,25 μάρκα, σε σχέση με την πρωτιά του Βελγίου με 21,53 μάρκα.

Αντίστοιχα, η εισοδηματική πολιτική της κυβέρνησης Α. Παπανδρέου κινείται στρατηγικά προς ομαλοποίηση και εκπλήρωση κάποιων απαιτήσεων, όπως ήταν η αυτόματη τιμαριθμική αναπροσαρμογή (ΑΤΑ) πλήρως για τους χαμηλόμισθους και μερικώς για τους υψηλόμισθους. Παράλληλα, η εργατική νομοθεσία αναγνώριζε κάποια πάγια αιτήματα όπως το 4ωρο, αύξηση συντάξεων, επιδοματικές πολιτικές. Ωστόσο, σύντομα ενδογενείς και εξωγενείς πιέσεις της κρίσης του μονοπωλιακού κεφαλαίου οδηγούν στη νομοθετική ρύθμιση απαγόρευσης αύξησης (1983).

Βέβαια, η μεγάλη αλλαγή για τη βιο-

μηχανία συντελείται όταν αυτή καλείται να αναπροσαρμοστεί στους κανόνες του ανταγωνισμού και του ελεύθερου εμπορίου λόγω της ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ. Ο χαρακτήρας της ελληνικής βιομηχανίας με ειδικευση σε προϊόντα χαμηλής τεχνολογίας, το μικρό μέγεθος βιομηχανικών μονάδων και η εξάρτησή τους από το κράτος, είτε μέσα από το δανεισμό είτε μέσα από τη διαχείριση, δεν καθιστούσε την ελληνική βιομηχανία ανταγωνιστική. Ενδεικτικά, η κρίση χάλυβα που αντιμετωπίστηκε με μείωση της ευρωπαϊκής χαλυβουργικής παραγωγής (σχέδιο Νταβινιόν), κατέληξε στο να σβήσουν οι πρώτες υψικάμνοι της χώρας (2 Ιουνίου 1981) στο πρώτο εργοστάσιο που εγκατέστησε μηχανές συνεχούς χυτεύσεως, το εργοστάσιο της Χαλυβουργικής της οικογένειας Αγγελόπουλου.

Ήδη από το 1978, η κυβέρνηση Καραμανλή, και κύρια η κυβέρνηση Παπανδρέου αργότερα, βάσιμαν τη λειτουργία των λεγόμενων προβληματικών επιχειρήσεων στις κρατικές τράπεζες. Εξάλλου, όταν ο Καραμανλής κρατικοποίησε εν μιά νυκτί το σύμπλεγμα της Εμπορικής Τράπεζας του Ομίλου Ανδρεάδη (ΠΔ 861/5-12-75), με το προκάλυμμα της συνενεργασίας με το χουντικό καθεστώς και των οικονομικών ατασθαλιών, στην ουσία έθετε σε μεγάλο βαθμό τον έλεγχο του τραπεζικού κλάδου υπό το κράτος (Βουλιάρης, 2008: 306-310). Πρώτα η κυβέρνηση Καραμανλή, αλλά κύρια η κυβέρνηση Παπανδρέου, στην ουσία επιχειρήσαν να αντιμετωπίσουν τη δυσμενή συνθήκη καθιστώντας το κράτος υποκατάστατο του ιδιωτικού κεφαλαίου στο πλαίσιο της καπιταλιστικής αναδιάρθρωσης. Η μεγέθυνση του φαινομένου των προβληματικών επιχειρήσεων και ο κίνδυνος για το τραπεζικό σύστημα, αλλά κύρια η ανάγκη διαφυγής του κεφαλαίου, οδήγησαν στην ανάληψη της ευθύνης των προβληματικών επιχειρήσεων από το κράτος, μέσα από τον Οργανισμό Ανασυγκρότησης Επιχειρήσεων (Ν. 1386/1983) που βάραινε τον κρατικό προϋπολογισμό. Σημειώνεται ότι ο ΟΑΕ ήταν αίτημα των κινητοποιήσεων, κα-

θώς οι εργαζόμενοι βρίσκονταν μέσα σε μια νύκτα αντιμετώπι με λουκέτα, σε άδεια από μηχανήματα εργοστάσια, απλήρωτοι για μήνες, χωρίς πρόβλεψη αποζημίωσης. Όμως, τα παραπάνω δεν ίσχυαν μόνο για μικρές βιομηχανικές μονάδες, αλλά κύρια για τις μεγάλες μονάδες της χώρας, όπως το μεγαλύτερο εξορυκτικό συγκρότημα ιδιοκτησίας Μποδοσάκη, ήτοι τα μεταλλεία Χαλκιδικής, Λάρυμνας, τα Λιπάσματα Δραπετσώνας, η ΠΥΡΚΑΛ. Το ίδιο και τα Ναυπηγεία Σκαρμαγκά ιδιοκτησίας Νιάρχου. Τα μεταλλεία Σκαλιστήρη επίσης, το συγκρότημα Λαδόπουλου, η ΕΣΣΟ Πάππας, η Πειραιϊκή Πατραϊκή, η ΑΓΕΤ Ηρακλής το ίδιο (Σακελλαρόπουλος, 1992), δηλαδή όλο το μεγάλο κεφάλαιο της χώρας ώθησε τις βιομηχανίες του να καταρρεύσουν και τις φόρτωσε στο κράτος. Το ΠΑΣΟΚ όντως ήταν φορέας της αλλαγής, αλλά όχι φυσικά μιας σοσιαλιστικής κοινωνικοποίησης των μέσων παραγωγής, αλλά φορέας πολιτικών που συνέβαλαν στην κοινωνικοποίηση της παραγωγής στο πλαίσιο του διεθνούς καταμερισμού εργασίας, στη διαφυγή του κεφαλαίου στις μονεταριστικές πολιτικές.

Ο βιομηχανικός εργάτης και το κίνημα των εργοστασιακών σωματείων

Μέσα σε αυτούς τους όρους καλείται να αντεπεξέλθει ο βιομηχανικός εργάτης. Η μετάβαση στη Γ΄ Ελληνική Δημοκρατία βρίσκει τον μεταπολιτευτικό εργάτη μπροστά σε αναζήτηση εργατικής εκπροσώπησης, την οποία το επίσημο συνδικαλιστικό κίνημα, όπως περιεγράφηκε, δεν έχει τη βούληση και τη δυνατότητα να παρέχει. Επιπλέον, η επταετία είχε συμβάλει στο να εισέλθει το εργατικό κίνημα στη μεταπολίτευση διαλυμένο από την ωμή βία και τους βασανισμούς, κυνηγημένο και απομονωμένο σε φυλακές και ξερονήσια, με τις συνδικαλιστικές οργανώσεις διαλυμένες και με δημευμένες τις περιουσίες τους (Δήμου, 1977). Ωστόσο, αυτό που δεν μπορούσε να ανα-

κόψει η χούντα ήταν η σύνδεση του κινήματος με την κινηματικότητα της πρότερης περιόδου. Τη δεκαετία του 1950 το εργατικό κίνημα είχε θέσει με δυναμικές διεκδικήσεις το πρόταγμα για τον εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος και τα εργασιακά και ασφαλιστικά δικαιώματα (Δημοκρατικό Συνδικαλιστικό Κίνημα, πρωτοβουλία συνδικαλιστών της ΕΔΑ). Η «σύντομη δεκαετία του '60», παρά την παρακρατική τρομοκρατία, άφησε παρακαταθήκη στην εμπειρία εργατικών οργανώσεων και διεκδικήσεων, ιδιαίτερα με τις «115» Συνεργαζόμενες Εργατοϋπαλληλικές Οργανώσεις, που ο πραγματικός αριθμός τους ξεπερνούσε τις 600. Τα παραπάνω συμβάλλουν στη συγκρότηση νέων πολιτικών δυνάμεων (π.χ. ΠΑΚ, ΠΑΜ), αλλά και σε νεολαιίστικες οργανώσεις που αποκτούν εμπειρία μέσα από την αντιδικτατορική τους δράση και αντίσταση (π.χ. Αντιφασιστικό Κίνημα Ελλάδας).

Παράλληλα, δεν μπορεί κανείς να μην αναγνωρίσει τη δυναμική της αντικουλτούρας των long sixties και την επίδραση στην οργάνωση της νεολαίας σε κατά βάση μη ιεραρχημένες μαχητικές οργανώσεις. Αυτές οι οργανώσεις εμπνέονταν από το Μάη του '68, αναζητώντας τη θεωρητική τους ζύμωση στο μαοϊσμό ή στον τροτσκισμό, σε κάθε περίπτωση όμως στρέφονταν ενάντια στον «γραφειοκρατικό κρατικό καπιταλισμό» της Σοβιετικής Ένωσης. Αυτές οι θεωρητικές αναζητήσεις έστρεφαν τη νεολαία στο χώρο δουλειάς, και μάλιστα στο εργοστάσιο, όπου κυριαρχεί το αίτημα για αυτοοργάνωση, όπως επιχειρείται και στα εργοστάσια της Γαλλίας και της Ιταλίας. Ιδίως το ιταλικό Autunno Caldo του 1969 συνδέεται με τη θεωρητική προσέγγιση του εργατισμού που εστιάζει στον αγώνα του καθημερινού ανθρώπου και στην ανάγκη ακδημόνευτης δράσης από την παραδοσιακή Αριστερά, όπως απαντά συχνά στις προσούρες των σωματείων.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το αίτημα για αυτοοργάνωση εκτός θεσμικών πλαισίων γεννιέται και μάλιστα στο χώρο του εργοστασίου με τη μορφή του εργο-

στασιακού σωματείου, μια μορφή που συναντάμε στη δυτική φορντική βιομηχανία. Το φαινόμενο των εργοστασιακών σωματείων/επιτροπών αναφέρεται στις διεκδικήσεις των εργαζομένων του δευτερογενούς τομέα που αρθρώθηκαν από εργάτες και εργαζομένους σε επίπεδο κάθε επιχείρησης, που είτε είχαν συγκροτήσει σωματείο είτε επιτροπή, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις λειτουργήσαν αυτόνομα, πέραν των επίσημων κλαδικών συνδικαλιστικών εκπροσώπων. Η διαφοροποίηση με τη θεσμική εργατική εκπροσώπηση κρίνεται στο ότι το κίνημα των εργοστασιακών σωματείων είναι ταξικό και αλληλέγγυο σε αντίθεση με τον συντεχνιακό, γραφειοκρατικό χαρακτήρα του επίσημου συνδικαλισμού. Αυτό το κίνημα, που μέσα από τη δράση του έρχεται σε άμεση σύγκρουση με τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και των παραγώγων του (π.χ. νόμοι), δεν μπορεί να βρει πολιτική έκφραση στην Αριστερά της «αντιμονοπωλιακής αναπτυξιακής διαδικασίας» και της «εργατικής πειθαρχίας» (ΚΚΕ) ούτε να έχει πίστη ότι τα κοινωνικά συμφέροντα της εργατικής τάξης μπορούν να συμπορευτούν με τον καπιταλισμό (ΚΚΕ εσ.) (Ταρπάγκος, 1983).

Αν και δεν πρόκειται για συγκεκριμένη οργάνωση, ωστόσο κατά τη δεκαετία του 1970 το κίνημα αυτό διαφοροποιείται σημαντικά τόσο λόγω της πολιτικής ταυτότητάς του, όσο και εξαιτίας της δράσης, της εξάπλωσής του και της ευθείας και σκληρής αντιπαράθεσής του με το κεφάλαιο. Ακολουθώντας τη διαδρομή του κινήματος, η πρώτη απεργία που γίνεται σημείο αναφοράς είναι στο εργοστάσιο National Can (Οκτώβριος 1974) που εξαναγκάζει τον προσωρινό υπουργό Απασχόλησης Μαλατέστα (10-11/11/1974) να δεσμευτεί για την επαναπρόσληψη του εργάτη Δημουλέα που είχε απολυθεί για συνδικαλιστική δράση. Σύντομα, οι κινητοποιήσεις περνούν στον δευτερογενή τομέα αλλά και σε άλλους κλάδους (ενδεικτικός ο αγώνας των σπουδαστριών των σχολών μαιών «Αλεξάνδρα» και «Ελενα»). Πολλές από αυτές είναι ιδιαίτερα δυναμικές και

λήγουν με υποχώρηση από την πλευρά της εργοδοσίας, γεγονός που δείχνει τη δύναμή του στο επί χρόνια καταπιεσμένο βιομηχανικό προλεταριάτο. Δεν είναι τυχαίο ότι στις κινητοποιήσεις της περιόδου ακούστηκε για πρώτη φορά το σύνθημα «Νόμος είναι το δίκιο του εργάτη».

Η περίοδος 1974-1977 αποτελεί μια ιδιαίτερα πυκνή περίοδο αγώνων και δυναμικών κινητοποιήσεων (ΙΤΤ, Μαντέμ Λάκκος), και κύρια από τον Απρίλιο 1975 έως τον Μάη 1976 (ΒΙΑΜΑΞ, Πίτσος, Ιζόλα, Φούλγκορ, ΜΕΛ, ΤΡΙΚΟΠΙ κ.λπ.). Εξάλλου, σε πολλές περιπτώσεις η εγγραφή στο εργοστασιακό σωματείο είναι μαζική, όσο και η συμμετοχή στις απεργίες, που ειδικά μέχρι το 1977 μπορεί να είναι και καθολική. Στα εργοστασιακά σωματεία εξάλλου συμμετέχουν εργάτες και υπάλληλοι, το οποίο σημαίνει ότι είναι πιο μαζικά και πιο ευέλικτα, ενώ το γεγονός ότι λειτουργούν εκτός θεσμικών περιορισμών επιτρέπει την έγκαιρη κινητοποίηση, χωρίς την ανάληψη δυνάμεων και πόρων που απαιτεί μια κλαδική κινητοποίηση.

Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς στην ελληνική βιομηχανία δεν συναντάμε μονάδες μηχανολογικής ειδίκευσης, αλλά κυρίως μονάδες συναρμολόγησης και άρα ανειδίκευτη εργασία. Αυτό όμως σημαίνει εξισωτικό χαρακτήρα στους αγώνες, καθώς δεν υπήρχε η διαφοροποίηση που συναντάμε, για παράδειγμα, στα εργοστάσια της Ιταλίας. Το επάγγελμα του βιομηχανικού εργάτη στην Ελλάδα ανέκαθεν αποτελούσε λύση επιβίωσης, και όχι ειδίκευσης (Πετράκη, χ.χ.: 25-26, 60). Ποιος μπορεί αλήθεια να φανταστεί τι σημαίνει να δουλεύεις στο μεγάλο καμίνι της ΛΑΡΚΟ, όπου λιώνει το μέταλλο στους 1600° C και να είσαι ανειδίκευτος ή χωρίς εργαλεία τελευταίας τεχνολογίας.

Όμως, ως κρίσιμο στοιχείο της εμπειρίας της οργάνωσης και της πάλης κρίνεται το ότι, παρά την έλλειψη ειδίκευσης, την περίοδο αυτή τα εργοστασιακά σωματεία «επέβαλαν» έναν καινοτόμο έλεγχο πάνω στην παραγωγή, ως μέσο συνδικαλιστικής διεκδίκησης. Συχνά, οι

Πίνακας 2: Ώρες απεργιών (σε χιλιάδες)												
	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987
Ορυχεία, Βιομηχανία	2.984	5.091	1.828	2.190	2.115	2.280	4.828	4.706	2.813	1.682	594	
Οικοδομές	81	634	1.017	1.891	3.771	1.539	555	707	507	548	626	
ΔΕΗ, Νερό	546	341	344	1.391	876	59	16	46	19	354	398	
Εμπόριο, εστιατόρια, ξενοδοχεία	195	109	153	144	129	191	199	54	49	176	40	
Συγκ/νίες, Επικοινωνίες	1.630	2.282	2.296	1.377	2.471	844	317	175	98	561	1.681	
Τράπεζες, Ασφάλειες	516	342	474	2.016	4.778	436	3.635	586	1	929	834	
Κοινωνικές-κοινωνικές υπηρεσίες	146	844	466	351	2.309	283	126	213	153	1.409	1.188	
Γενικές απεργίες	43	4	830	2.892	4.450	53	1	143	290	2.002	3.465	
Σύνολο	6.145	9.643	7.406	12.255	20.933	5.690	9.680	6.633	3.932	7.665	8.831	16.353

Πηγή: Καραμπελιάς (1989: 140). Στοιχεία από Υπουργείο Εργασίας.

δικδικήσεις είχαν τη μορφή των προσεκτικά μελετημένων στάσεων εργασίας σε κομβικά σημεία κλαδικά αλλά και χρονικά της παραγωγής. Ενσυνείδητα και με τη γνώση πλέον της γραμμής παραγωγής, επεδίωκαν τη συστηματική επιβράδυνσή της, είτε με προαναγγελλόμενη στάση είτε αιφνιδιαξ. Παράλληλα, όπως ήδη τονίστηκε, υπήρχε έντονη κινητικότητα των εργατών μεταξύ των χώρων δουλειάς, που ερμηνεύεται ως «στοιχείο που στράφηκε σ' αυτή τη φάση ενάντια στα αφεντικά, ενώ γενικά χρησιμεύει στο να εμποδίζει την οργάνωση των εργατών και τους αγώνες τους» (Ομάδα για μια Προλεταριακή Αριστερά, 1974: 10).

Αν και παρατηρείται κατακερματισμός σε επίπεδο συνδικαλιστικής έκφρασης λόγω του ότι η συγκρότηση ήταν σε επίπεδο επιχείρησης, εντούτοις το κίνημα εμφάνισε ομοιογένειες όχι μόνο οργανωτικές, αλλά και αλληλεγγύης, ειδικά στον κλάδο των ηλεκτρικών συσκευών με τις απεργίες/στάσεις εργασίας αλληλεγγύης. Αλληλεγγύη όμως δείχνει και η κοινωνία, τόσο μέσα από την οικονομική ενίσχυση των απεργιών που επέτρεπαν

να καθίστανται απεργίες διαρκείας, όσο και με συμμετοχή σε ενέργειες όπως περιφρούρηση (π.χ. στα Μαντεμοχώρια). Σύμφωνα με τον Μαντέλ, οι διαδικασίες οικονομικής ενίσχυσης, περιφρούρησης της απεργίας, ενημέρωσης και ψυχαγωγίας, είναι «σπέρματα της εργατικής εξουσίας» (1975: 11). Ωστόσο, αξίζει να τονιστεί ότι η ενοποίηση των ομάδων σε επίπεδο διεκδίκησης ήταν συγκροτημένη όσον αφορά τον αντίπαλο (βιομήχανος, κρατική πολιτική, κρατικός συνδικαλισμός, κ.ο.κ.), αλλά σε επίπεδο τακτικής υπήρχε διάσπαση, καθώς η σημασία της πολιτικής ταυτότητας κάθε ομάδας καθόριζε τις στρατηγικές και τις συμμαχίες της.

Καταστολή και ενσωμάτωση των διεκδικήσεων στο κράτος

Ο Burawoy υποστηρίζει ότι οι χώρες με καθυστερημένη καπιταλιστική ανάπτυξη εισάγουν έτοιμες νόρμες βιομηχανικής πρακτικής, έτοιμες τειλορικές οργανώσεις' όμως, αυτές είναι αναποτελε-

Πίνακας 3		
	1963-1966	1976-1981
Πυκνότητα απεργών	170/1.00	450/1.000
Ημέρες απεργίας	136 εργάτες: 1-2 ημέρες 27 εργάτες: 3-5 ημέρες 7 απεργία διάρκειας άνω των 10 ημερών	385 εργάτες: 1-2 ημέρες 45 εργάτες: 3-10 ημέρες 20 εργάτες για πάνω από 10 ημέρες

Πηγή: Επεξεργασία στοιχείων στο Ιωάννου (1989: 99-101).

σματικές και η βιωσιμότητα εξασφαλίζεται μέσα από την υπερεκμετάλλευση της εργατικής δύναμης, αλλά και την καταστολή και την εργασιακή πειθαρχία (1979). Εξετάζοντας αυτή την παράμετρο παράλληλα με τη γενικότερη τάση του κεφαλαίου, διαπιστώνεται ότι ιδίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 συντελείται μια μετατόπιση από τη διαχείριση της πραγμάτωσης της αξίας, προς τη μεγιστοποίηση των όρων παραγωγής υπεραξίας, με μείωση των πραγματικών μισθών αλλά και συντριβή της εργατικής οργάνωσης (Harvey, 2015: 143-146).

Η στροφή αυτή για να πραγματοποιηθεί σε συνθήκες ριζοσπαστικοποίησης απαιτείται ισχυρή καταστολή, όπερ και εγένετο σε δύο επίπεδα: θεσμικό και εξωθεσμικό. Θεσμικά αρκούσαν μια σειρά από προβλέψεις, όπως η χρήση του Ειδικού Συμβουλίου Νομιμοφροσύνης του Υπουργείου Βιομηχανίας (με βάση το ΝΔ 64/71), το οποίο χρησιμοποιήθηκε για τη νομιμοποίηση απολύσεων (π.χ. στα Ναυπηγεία Ελευσίνας). Κορωνίδα ήταν ο Ν. 330/1976, που το εργατικό κίνημα προσπάθησε να αποτρέψει με τη μεγαλειώδη απεργία του Μαΐου, με νεκρή από αύρα την ηλικιωμένη Βασιλική Τσιβίκα. ΓΣΕΕ, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ εστιάζουν στις συγκρούσεις μιλώντας για «φασιστικά και προβοκατόρικα στοιχεία», ενώ η Ελευθεροτυπία δημοσιεύει την επομένη τα ονόματα των συλληφθέντων με τίτλο «Απολογισμός προβοκάτσας». Σημειώνεται ότι, ενώ η τρομοκρατία, οι απειλές και οι απολύσεις δεν έλειπαν πριν τον Ν. 330, εντούτοις αυτός επέφερε σημαντική διαφοροποίηση στο κίνημα. Με την αστυνομική και δικαστική κάλυψη, οι απεργίες κρίνονται παράνομες, ενώ

νομιμοποιούνται οι απολύσεις που, σιμειωτέον, ήταν χωρίς αποζημίωση, ενώ μεγέθυναν τον βιομηχανικό εφεδρικό στρατό, συνθήκη που συνάδει με την παραπάνω μετατόπιση του κεφαλαίου. Παράλληλα, υπήρχε η μαύρη λίστα του ΣΕΒ που ουσιαστικά καθιστούσε αδύνατη την απασχόληση των απολυμένων για συνδικαλιστική δράση σε άλλο εργοστάσιο (Μανίκας, Χαραλαμπίδης, 1984).

Η καταστολή επιχειρήθηκε, ωστόσο, και εξωθεσμικά στο χώρο εργασίας στον οποίο συχνά υπήρχαν πρώην ένοπλοι χουντικοί που επέβαλλαν την πειθαρχία (π.χ. Σόφτεξ), ή με πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων που ζητούσε η εργοδοσία. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της βιομηχανίας Μεταξά που ζητούσε εγγράφως τόσο την αποκήρυξη του σωματείου όσο και πιστοποιητικά κοινωνικών φρονημάτων. Στον έλεγχο των φρονημάτων βοηθούσε και το «Δελτίον Ποιού» που χρησίμευε για την ενημέρωση του στρατού για τα φρονήματα των νέων, λόγω της αποχουντοποίησης! Η εργοδοσία είχε με το μέρος της τις δυνάμεις καταστολής στην προσπάθειά της να λειτουργήσει τα εργοστάσια με απεργοσπαστές, ή «προφυλάσσοντας» τους εργάτες από τους συνδικαλιστές (όπως στο φρούριο της ΕΤΜΑ έξω από το οποίο πολτοποιήθηκε η Σωτηρία Βασιλακοπούλου) ή τους κρατικούς μηχανισμούς (π.χ. ο ΟΑΕΔ είχε εξελιχθεί σε απεργοσπαστικό μηχανισμό απειλώντας με διαγραφές από τις σχολές μαθητείας τους σπουδαστές, υποχρεώνοντάς τους να δουλεύουν σε απεργία).

Αν και η δυναμικότητα δεν λείπει, εντούτοις το πογκρόμ απολύσεων λειτουργεί ως σύστημα εκκαθάρισης των

δυναμικών συνδικαλιστικών στοιχείων από το χώρο του εργοστασίου. Έτσι, τον Μάρτιο-Απρίλιο του 1977, το κίνημα των εργοστασιακών σωματείων δέχεται σοβαρά πλήγματα από απολύσεις και αγώνες που λήγουν χωρίς νίκη. Κορυφαίο συμβάν που αναδεικνύει την αποδυνάμωση είναι η λήξη των αγώνων στον Μαντέμ Λάκκο, με την εργοδοσία να παραμένει αφενός αδιάλλακτη, αφετέρου εκδικητική, αφού επιδόθηκε σε δυσμενείς μεταθέσεις, απολύσεις, διακρίσεις στη μισθοδοσία κ.λπ. Χαρακτηριστικά ο Καραμανλής δήλωνε τότε: «Κανένας πατριώτης δεν μπορεί να ικανοποιήσει το προσωπικό και ταξικό του συμφέρον». Μόνη εξαίρεση της περιόδου η ΛΑΡΚΟ όπου, μετά από 110 ημέρες απεργίας στη Λάρυμνα και 115 ημέρες στο Νέο Κόκκινο, ο αγώνας έληξε με υποχώρηση του Μποδοσάκη, παρά την κατάσταση πολιορκίας που κήρυξε η χωροφυλακή και παρά την άρνηση της Εθνικής Τράπεζας σε απεργούς να αποσύρουν χρήματα από τις καταθέσεις τους! Όμως, οι βιομήχανοι πλέον δεν αφήνουν χώρο για ταξική πάλη, ενώ χαρακτηριστικό της αδιαλλαξίας είναι ότι το 1977 οι απεργοί των βιομηχανικών μονάδων δεν συνομιλούν με τον εργοδότη τους, αλλά βρίσκονται αντιμέτωποι με όλο τον ΣΕΒ, ενώ επιπλέον το 1978 και 1979 η ΣΣΕ οδηγείται σε διαιτησία, όπου ισχύει ο Ν. 3239/1955, δηλαδή ο υπουργός αποφασίζει.

Παράλληλα, εκτός από την καταστολή οι εργάτες αντιμετώπιζον τη δραματική αύξηση στα φρικτά ατυχήματα και δυστυχήματα στο χώρο της βιομηχανίας, ειδικά την τετραετία 1977-1981 (π.χ. ΛΑΡΚΟ Νοέμβριο του 1979, ΕΤΜΑ Σεπτέμβριο του 1981). Τις περισσότερες φορές οφείλονται στην εντατικοποίηση της εργασίας, στη φθορά των μηχανημάτων αλλά και στην έλλειψη μέτρων ασφαλείας. Ο δε νόμος για αποζημιώσεις οικογενειών από εργατικό ατύχημα ήταν σχεδόν ο ίδιος με αυτόν του 1915, με λίγες μόνο προσαρμογές. Οι δύο απόπειρες, που έγιναν για να περάσει ένα νομοσχέδιο σχετικά με την προστασία περιβάλλοντος και εργαζομένων από τη βιομηχανία τα έτη 1975 και 1979,

αποσύρθηκαν κάτω από την πίεση των βιομηχάνων, για να ψηφιστεί μόλις το 1985 ο νόμος για την υγιεινή και ασφάλεια των εργαζομένων (Ν. 1568/1985). Πέραν όμως των ατυχημάτων, οι καθημερινές συνθήκες εργασίας ήταν άθλιες· πολλά κλωστούφαντουργεία λειτουργούσαν χωρίς εξαερισμό (55 λιποθυμίες σε διάστημα τριών ημερών στην Πεταλούδα τον Ιούλιο του 1981). Η ανήλικη εργασία ήταν σκληρή και με εξευτελιστικά μεροκάματα (μαθητευόμενοι του ΟΑΕΔ, πλεκτά ΡΑΕΤΑ). Η ζέστη και ο θόρυβος στα κατασκευαστικά, αλλά και οι αναθυμιάσεις από τη νικοτίνη, ήταν στοιχεία αφόρητα (Σαντέ, 22). Οι εργαζόμενοι αποκαλούσαν τον Μαντέμ Λάκκο «μαύρη κοιλάδα», όπου ο μέσος όρος συνταξιοδότησης ήταν τα 23-24 έτη λόγω πνευμονοκονίασης, ενώ κατέληγαν σε θάνατο σε ηλικία 40 ετών.

Απέναντι σε αυτή την πολύπλευρη επίθεση, μέρος του κινήματος ριζοσπαστικοποιείται σε ένοπλες οργανώσεις που προωθούσαν τη συστηματοποίηση της ένοπλης βίας. Αυτές οι μορφές πάλης επιχείρησαν να νοσηματοδοτηθούν ως αντίδραση στο κεφαλαίο και στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής· για αυτό και έθεσαν ως στόχο το εργοστάσιο, όπως ο ΕΛΑ που επιχειρήσε την τοποθέτηση βόμβας στην ΑΕΓ και είχε ως αποτέλεσμα το θάνατο του Χρήστου Κασίμη. Τέτοιες δράσεις χρησιμοποιήθηκαν από την εξουσία για να φτιαχτεί ένα νέο αφήγημα που επιχειρούσε να εντάξει τις εργατικές συλλογικές δράσεις με την τρομοκρατία, με αποκορύφωμα την προσπάθεια να φορτωθεί στον Γιάννη Σερίφη ο θάνατος του Κασίμη. Δεν είναι τυχαίο που αυτή την περίοδο συναντάμε τις φράσεις «αριστεροκουντισμός» από το κεφάλαιο και τους υπερασπιστές του για τις «εξετρεμιστικές» δράσεις των εργατών.

Αντίστοιχα, συναντάμε το χαρακτηρισμό «προβοκάτσια» στα κείμενα του ΚΚΕ, καθώς τόσο κόμμα όσο και η ΕΣΑΚ-Σ μέχρι το 1977 ήταν σαφώς αρνητικοί απέναντι στα εργοστασιακά σωματεία. Το ΚΚΕ αρχικά φαίνεται να αποδέχεται τη συμμετοχή του στην αστική δημο-

κρατία, λειτουργώντας με αμχανία στη νομιμότητα και εστιάζοντας στη μεταπολιτευτική ομαλότητα και στην αυτοσυγκράτηση της εργατικής τάξης. Η Β' Ολομέλεια τον Ιανουάριο του 1975 ορίζει τη γραμμή «ένα σωματείο, μια Ομοσπονδία, μια Συνομοσπονδία, ένα Εργατικό Κέντρο σε κάθε πόλη». Όμως το 10ο Συνέδριο του Κόμματος το 1978 σηματοδοτεί μεταστροφή, όταν αναγνωρίζεται η αναγκαιότητα να δημιουργηθούν μορφές εργοστασιακής οργάνωσης. Σε αυτό το πνεύμα, το 1979 συστήνονται χωρίς δυναμική διάρκεια οι Συνεργαζόμενες Αγωνιστικές Δημοκρατικές Εργατοϋπαλληλικές Οργανώσεις (ΣΑΔΕΟ) που θεωρούν ότι αποτελούν τον «ώριμο καρπό της πείρας των εργαζομένων, που αποκρυσταλλώθηκε μέσα από τη ζύμωση των διαφορετικών απόψεων και προτάσεων στα τελευταία χρόνια» (ΡΙζοσπάστης, 21.10.1979).

Το ΠΑΣΟΚ, από την άλλη, με τον νέηλυ φιλεργατικό λόγο του αναδεικνύεται ως ο δημοκρατικός εκφραστής του κινήματος και διεκδικητής της αποχουνοποίησης που στόχευε στην αυτοοργάνωση του εργοστασίου από τους εργάτες. Ήδη από το 1977 διακήρυττε «ναι στο εργοστασιακό (εργασιακό) σωματείο». Είναι ενδεικτικό ότι στη φάση ύφεσης του κινήματος, έξι σωματεία που είχαν επιρροή του ΠΑΣΟΚ συστήνον την Ομοσπονδία Βιομηχανικών Εργατοϋπαλληλικών Οργανώσεων (ΟΒΕΣ), με στόχο να αποτελέσει έναν αντι-ΓΣΕΕ συνδικαλιστικό πόλο. Με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία και τον Ν. 1264/1982, υπήρξε αναθέρμανση του κινήματος, κυρίως όμως στο χώρο των μικρών προβληματικών επιχειρήσεων. Την περίοδο αυτή σημειώνονται σημαντικές απεργίες· ωστόσο, πρωταγωνιστής δεν είναι πλέον ο χώρος του εργοστασίου, με εξαίρεση ίσως τη μεγάλη απεργία στην Κόκα-Κόλα Θεσσαλονίκης, καθώς η διεκδίκηση μεταφέρεται στο χώρο της κοινής ωφέλειας και στις τράπεζες. Ενώ ο συνδικαλιστικός λόγος του ΠΑΣΟΚ προάσπιζε την εργατική συμμετοχή στην παραγωγή και τη νομιμοποίηση των οργανωμένων

εργατικών διεκδικήσεων, σε αντιδιαστολή με τη διεκδίκηση αστικών συμφερόντων της προηγούμενης διοίκησης, με τον αντιλαϊκό χαρακτήρα και τις μνήμες της χουντικής συνεργασίας, εντούτοις η πραγματικότητα απείκε. Μια από τις ενδείξεις ήταν η σύγκρουση κυβέρνησης-απεργών με την καταστολή της 42 ημερών απεργίας της ΟΤΟΕ (1982).

Όμως, πιο ενδεικτική είναι η ουσία της εργατικής του πολιτικής. Η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ δεν υπέγραψε άμεσα τη Διεθνή Σύμβαση Εργασίας 135 που θα εξασφάλιζε νομιμοποίηση της οργανωτικής μορφής των επιχειρησιακών σωματείων (παρά μόνο το 1988)· ωστόσο, την ενέταξε στη συζήτηση για την εργατική συμμετοχή και την «κοινωνικοποίηση». Ιδίως ο περίφημος Ν. 1365/1983 για την «κοινωνικοποίηση» των ΔΕΗ, ΟΣΕ, ΟΤΕ αποτέλεσε πεδίο διαμάχης μεταξύ των συνδικαλιστικών παρατάξεων, διαρρηγνύοντας τη δημοκρατική συμμαχία των αντιδεξιών συνδικαλιστικών δυνάμεων. Ωστόσο, η εστίαση δόθηκε στο άρθρο 4 που θεωρήθηκε αντιαπεργιακό δημιουργώντας κλυδωνισμούς στη Συνομοσπονδία (αποχώρηση Ο. Χατζηβασιλείου, ρήξη συναίνεσης με την ΕΣΑΚ-Σ).

Όμως, για ακόμα μια φορά ο επίσημος συνδικαλισμός δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί με ενάργεια, αλλά εστίασε στον πολιτικό ανταγωνισμό. Το ζήτημα δεν ήταν το άρθρο 4, αλλά το σύμπλεγμα των νόμων 1264/1982, 1386/1983 για τον ΟΑΕ, αλλά και 1385/1983 και 1365/1983, που αποτέλεσαν πρόσχημα για την πολιτική παρέμβαση του ΠΑΣΟΚ, δίνοντας παράλληλα τον απαραίτητο χώρο στο κεφάλαιο τόσο να αξιοποιήσει την αδρανοποίηση του κινήματος, όσο και να βρει τις επενδυτικές ευκαιρίες που χρειάζεται για διαφυγή από την καπιταλιστική κρίση της εποχής. Αυτό το νομικό τρίπτυχο, ενδόθηκε το νόημα *κοινωνικοποίησης, εργατικής συμμετοχής και αυτοδιαχείρισης*, αλλά αποτέλεσε μέσο ενσωμάτωσης της εργατικής διεκδίκησης στο κράτος. Εξοβέλισε τον υπάρχοντα εργοστασιακό συνδικαλισμό, διαχώρισε τα ταξικά συνδικάτα και έδωσε χώρο σε θεσμούς εργατικού

ελέγχου με νέες μορφές και πρόσωπα, επιτρέποντας την απρόσκοπτη καπιταλιστική διαχείριση της παραγωγής, προωθώντας τη συνδιαλλαγή και όχι την ταξική πάλη. Ενώ το κίνημα των εργοστασιακών σωματείων, παρά τις οργανωτικές του αδυναμίες, ενδεχομένως να ήταν μια γνήσια έκφραση δημοκρατικής εργατικής διεκδίκησης, το ΠΑΣΟΚ πατάει πάνω στην καταστολή του κινήματος και προωθεί τη λογική των συμμετοχικών συστημάτων του δυτικοευρωπαϊκού καπιταλισμού.

Εν κατακλείδι, και καθώς δεν μπορεί να διατυπωθεί καλύτερα παρατίθεται: «Μέσα απ' τον λόγο για “κοινωνικοποίηση” [...] που εκπέμπεται από την κυβερνητική εξουσία και ιδιαίτερα τις κοινωνικές δυνάμεις που την στηρίζουν αναδεικνύεται ο κεντρικός πολιτικός στόχος της “αυτοδύναμης οικονομικής ανάπτυξης” και “εξυγίανσης της ελληνικής οικονομίας”, δηλαδή το πρόσωπο μιας αστικής κρατικής πολιτικής που στη θέση της αυταρχικής και βίαιης καταστολής των εργατικών αντιδράσεων ενάντια στις συνέπειες της κεφαλαιοκρατικής κρίσης τοποθετεί την “εργατική συμμετοχή”, σαν διαδικασία ταξικής συνεργα-

σίας και υποστήριξης της καπιταλιστικής επέκτασης» (Ταρπάγκος, 1985).

Επίλογος

Το άρθρο επιχειρήσει να αντιπαράξει στην αφήγηση που εστιάζει στους αφηρημένους όρους της πολιτικής κοινωνίας της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας μια εναλλακτική θεώρηση, που εξετάζει την κυριαρχία των αστικών πολιτικών διαχείρισης της καπιταλιστικής κρίσης της δεκαετίας του 1970. Η κρίση του μονοπωλιακού καπιταλισμού και των ενδοαστικών αντιθέσεων, που εκκινεί τη δεκαετία του 1960, κορυφώνεται τη δεκαετία του 1970, όταν και καταλήγει από το δεύτερο μισό σε μια μετατόπιση από την έμφαση στην πραγμάτωση της αξίας και την ενεργή ζήτηση προς τη μεγιστοποίηση των όρων παραγωγής υπεραξίας.

Το κίνημα του εργοστασιακού συνδικαλισμού αποτέλεσε μια πραγματική ταξική πάλη εν καιρώ κεφαλαιακής αναδιάρθρωσης. Ωστόσο, η πολιτική του ταυτότητα αποτέλεσε έναν Ιανό που κατέληξε σε μια οργανωτική αδυναμία να αντιμετωπίσει το οργανωμένο κεφά-

λαιο. Η σύγκρουση ήταν ανηλέης και άνιση, λαμβάνοντας μορφή θεσμικών περιορισμών αρχικά, σκληρής και βίαιης καταστολής στη συνέχεια, για να καταλήξει σε άλωσή του μέσα από το πρό-

σχημα της εργατικής συμμετοχής, που παρ' όλα αυτά στην ουσία αποτέλεσε έκφραση αστικής πολιτικής διαχείρισης εντός του παγκόσμιου καταμερισμού εργασίας. **T**

b

- Βούλγαρης, Γ.** (2008), *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, ΠΟΛΙΣ.
- Burawoy, M.** (1979), «The Anthropology of Industrial Work», *Annual Review of Anthropology*, vol.8 (1979), 231-266.
- Δήμου, Τ.** (1977), *2340 ημέρες στην παρανομία*, Αθήνα, Γλάρος, 1977.
- Harvey, D.** (2015), *17 αντιφάσεις και το τέλος του καπιταλισμού*, Αθήνα, Μεταίχμιο.
- Ιορδάνογλου, Χρ.** (2008), *Η ελληνική οικονομία στη «μακρά διάρκεια» 1954 – 2005*, Αθήνα, Πόλις.
- Ιωάννου, Χρ.** (1989), *Μισθωτή απασχόληση και συνδικαλισμός στην Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών.
- Κατορσίδης, Δ.** (2008), *Βασικοί σταθμοί του εργατικού-συνδικαλιστικού κινήματος στην Ελλάδα 1780-2011*, Αθήνα, Αρχείο Ιστορίας Συνδικάτων (ΑΡ.ΙΣΤΟ.Σ).
- Καραμπελιάς, Γ.** (1989), *Κράτος και κοινωνία στη Μεταπολίτευση (1974-1988)*, Αθήνα, εκδ. Εξάντας.
- Κουζής, Γ.** (2007), *Τα χαρακτηριστικά του ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος. Αποκλίσεις και συγκλίσεις με τον ευρωπαϊκό χώρο*, Αθήνα, Gutenberg.
- Κουκουλές, Γ. Φ.** (1984), *Ελληνικά συνδικάτα: Οικονομική αυτοδυναμία και εξάρτηση (1938-1984). Συμβολή στη διερεύνηση της υπόθεσης ανυπαρξίας ελληνικού συνδικαλιστικού κινήματος*, Αθήνα, Οδυσσεάς.
- Κυριακόπουλος, Π.** (x.x.), *Το εργατικό πρόβλημα στην Ελλάδα στα πρώτα μεταδικτατορικά χρόνια*, Αθήνα, εκδ. Ελεύθερος Τύπος.
- Μανίκας, Ν., Χαραλαμπίδης, Μ.** (1984), *Για ένα νέο συνδικαλιστικό κίνημα*, Τετράδια Συμβουλίων 1, Αθήνα, ΑΛΕΤΡΙ.
- Μαντέλ, Ε.** (1975), *Εργατικός έλεγχος, εργατικά συμβούλια, αυτοδιαχείριση*, Αθήνα, Καστανιώτη.
- Μαρξ, Κ.** (1978), *Το Κεφάλαιο*, том. 1, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρξ, Κ.** (1979), *Το Κεφάλαιο*, том. 2, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.
- Μαρξ, Κ.** (1989), *Βασικές γραμμές της κριτικής της πολιτικής οικονομίας*, том. Α' Αθήνα, Στοχαστής.
- Μπελαντίς, Δ.** (1995), «Η “μαχητικότητα” της Ελληνικής Δημοκρατίας. Ο κρατικός λόγος για τον “εσωτερικό εκθρό” στη “Μεταπολίτευση”», περ. *Θέσεις*, τχ. 53, Περίοδος Οκτωβρίου - Δεκεμβρίου.
- Πετράκη, Γ.** (x.x.), *Κοινωνική συσχετισμοί και εργοδοτικές πολιτικές διαχείρισης και ελέγχου της εργασίας (1950 – 1993)*, Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Panitch, L.** (1977). The Development of Corporatism in Liberal Democracies. *Comparative Political Studies*, 10(1), p.p. 61–90.
- Πουλάκης, Χ., Πουλάκης, Α.**, (2017), «Η πολιτική οικονομία της επταετίας 1967-1974», *Πρακτικά 2ου Συνεδρίου Νέων Οικονομολόγων, Θεσσαλονίκη, Εταιρεία Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης*, σ.σ.269-289.
- Σακελλαρόπουλος, Θ.** (1992), *Προβληματικές επιχειρήσεις, Κράτος και κοινωνικά συμφέροντα τη δεκαετία του '80*, Αθήνα, εκδ. Κριτική.
- Σεφεριάδης, Σ. Ι.** (1995), «Η συγκρότηση της εργατικής τάξης στην Ελλάδα (1870-1936): Μερικοί προβληματισμοί πάνω σε ένα παλιό θέμα», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τεύχ. 6, (Νοέμβριος), Αθήνα, εκδ. Θεμέλιο, σ.σ. 9-78.
- Schmitter, P. C.** (1974) «Still the Century of Corporatism?», *The Review of Politics*, Vol. 36, No. 1, *The New Corporatism: Social and Political Structures in the Iberian World*, Cambridge University Press, (January), pp. 85-131.
- Ταρπάγκος, Α.** (1985), «Επιτροπές εργαζομένων στις επιχειρήσεις», *Θέσεις*, τεύχ. 10, περίοδος Ιανουάριος – Μάρτιος.
- Ταρπάγκος, Α.** (1983), «Το αριστερό κίνημα απέναντι στην εργατική συμμετοχή», *Θέσεις*, τεύχ. 5, Περίοδος Οκτωβρίου – Δεκεμβρίου.
- Νικολακόπουλος, Η.** (2009), *Η καχεκτική δημοκρατία – κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα, εκδ. Πατάκη.
- Πηγές**
- Ομάδα για μια Προλεταριακή Αριστερά, Απεργία της National Cap, διάγματα-προοπτικές**, Αθήνα, εκδ. 17 Νοέμβρη, Δεκέμβριος 1974.
- Πρακτικά Πανελλαδικών Συνεδρίων ΓΣΕΕ (170-220).¹ Ριζοσπάστης** (από τον Ιούλιο 1974 έως και τον Οκτώβριο 1981).
- Δείτε**
- Οι Λαχειοπώλες του Ουρανού*, Διάδοση, 2005-2009.
- Ο Αγώνας: μια ταινία των Έξι. Κοινωνικοί και Εργατικοί Αγώνες 1974-1980*, Λέσχη των Ισοπεδωτών.
- Διαβάστε**
- Σωτηράκου, Π.** (1986), *Ο Αντώνης δεν θα σχολάσει απόψε*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή.²
1. Ο αρχαικόστος φάκελος του 19ου Συνεδρίου δεν περιέχει τα πρακτικά –τα οποία δεν υπάρχουν–, αλλά μόνο τις διακηρύξεις και τον Διοικητικό Απολογισμό.
2. Ως παιδίατρος στην περιοχή η Π. Σωτηράκου μετέφερε μυθιστορηματικά τη βιωματική εμπειρία της εργατιάς στη ΛΑΡΚΟ με φόντο τη μεγάλη απεργία του '77.